

POSUDEK DISERTAČNÍ PRÁCE

Michal Sklenář

Vývoj a proměny české katolické liturgiky

v české liturgické literatuře (1752) 1780–1962 a (1616) 1841–1962

Posuzovaná disertace je plodem bádání, které ThLic. Michal Sklenář z části zúročil již v rigorózní (licenciátní) práci *Vývoj a proměny české katolické liturgiky v české liturgické literatuře (1772) 1852–1962*. Věnoval jsem jí obsáhlý posudek, jehož klíčové body byly v celku korektně zohledněny při přípravě disertace. Ta svým obsahem, rozsahem i kvalitou předchozí opus překonává.

Ponechám na oponentech, aby formulovali kritické výhrady. Jako školitel chci především vydat svědectví o tom, že se doktorand věnoval svému studiu skutečně pečlivě a s nasazením. Konzultace probíhaly v dostatečné míře a byla jim věnována značná pozornost obou stran, disertace je však v podstatě samostatným dílem doktoranda. Jeho historická a teologická erudice je zjevně patrná.

Formální kritéria považuji za naplněná v dostatečné míře. Při přípravě navazující monografie budou zbývající nedostatky jistě odstraněny.

Doktorand se věnuje dějinám české katolické liturgiky. Své téma se snaží ukotvit epistemologicky (část I) a následně poskytuje vhléd do liturgiky klerické (část II) i laické (III). Toto rozlišení je stanoveno „podle primárních adresátů textů“ (s. 44). Důraz jistě leží (i) na slově „primární“, neboť jak z hlediska autorů, tak z hlediska čtenářů nešlo o hledisko výlučné. Práce však ukazuje, že rozlišení obou linií má širší konotace (viz přehledová tabulka na s. 46). Ostatně, klerické a laické hledisko české teologie již bylo v odborné literatuře vícekrát konstatováno. Lze jistě uvažovat o tom, zda je takové členění dle církevního životního stavu osoby, na niž se příslušná liturgika obracela, nejvýstižnější nebo dokonce jediné možné. Myslitelné je i členění na práce teoretické a praktické, přehledové a specializované apod. V každém z těchto případů by však docházelo i k nevyhnutelným přesahům z jedné kategorie do druhé. Vytčení linie klerické a laické však jedním rázem postihuje širší komplex skutečností, které doktorand s patřičnou heuristikou dokládá a náležitě objasňuje. U obou linií proto doktorand představuje historický kontext jejich vzniku i jejich institucionální ukotvení, a to jak z hlediska obecného, tak i specificky českého. Ukazuje, jakými publikačními výstupy se projevíly, i to, jak jejich existenci za komunismu utlumily vnější historické okolnosti.

Základ disertace tedy tvoří „bibliografie české katolické liturgiky do II. vatikánského koncilu“. Má nutně výběrový charakter, zvláště u periodik. Heuristika publikací se opírala o kritéria, která navazují na vstupní epistemologickou část disertace (s. 46–47). Právě zde se rozhoduje o tom, z jakých pramenů bude studium české katolické liturgiky vycházet, ba přímo o definici tohoto oboru. V průběhu ústních i písemných konzultací i v posudku k rigorózní práci jsme s doktorandem nejvíce diskutovali právě o těchto skutečnostech. I nyní se doktorandem v dílčích aspektech rozcházím.

Za zásadní považuji problémy, které jsou u definice české katolické teologie resp. liturgiky spojeny s kritériem jazykovým. Doktorand má za to (s. 28–29), že před r. 1868,

kdy došlo k rakousko-uherskému vyrovnání, česká katolická teologie resp. liturgika „nebyla definována jazykově. Autoři žijící v mnohonárodnostní podunajské monarchii publikovali běžně ve více jazycích, vždy s ohledem na primární adresáty svých textů a nechápali tento postup jako přijetí nebo odmítnutí nacionalistické orientace“. Dějiny české katolické teologie resp. liturgiky v tomto období tvoří „(a) teologické reflexe katolických křesťanů (b) s vědomou příslušností k české teologické tradici, (c) psané v českém jazyce“. Po r. 1868 pak česká katolická teologie resp. liturgika „začíná být definována jazykově“ a tvoří ji „(a) teologické reflexe katolických křesťanů, (b) psané v českém jazyce“. V obou případech je tedy jazyk, v němž jsou psána příslušná teologická resp. liturgická pojednání, chápán jako kritérium nezbytné a výstižné. O něco dále je upřesněno, že základními ukazateli tu jsou „(a) český jazyk jakožto původní jazyk práce a (b) vznik na území českých zemí, respektive historických zemí Koruny české“ (s. 47).

Nejsem si jist, jakou hodnotu přiřkládát právě r. 1868. Nelze jistě ve striktním smyslu slova říci, že až po něm česká katolická teologie resp. liturgika „začíná být definována jazykově“ – vyvracejí to například vědomé snahy *Časopisu katolického duchovenstva* (viz i s. 103nn). Ostatně, pokud má platit, že česká katolická teologie resp. liturgika před r. 1868 „nebyla definována jazykově“ a že „začíná být definována jazykově“ až po něm, co doktoranda opravňuje, aby již dobu před r. 1868 definoval na základě prací psaných v českém jazyce? Nejkřiklavějším příkladem, který tu lze uvést, je Antonín Vojtěch Hnojek, jehož pětidílná odborná liturgika v německém jazyce z l. 1835–1842, určená též pro Čechy (*Christ-Katholische Liturgik: zunächst zur Ausübung für Pfarrer und Kapläne des Weltpriesterstandes in der abendländischen Kirche, mit Berücksichtigung der in den österreichischen Staaten, der Provinz Böhmen und der Leitmeritzer Diözese insbesondere über die katholische Liturgie bestehenden Verordnungen*), do dějin české katolické teologie resp. liturgiky zařazena nebyla, zatímco jeho *Katechismus o svatých obřadech církve katolické* z r. 1846 a několik dalších časopiseckých studií ano.

Hnojek svou identitu vnímal jaksí soustředně. Mateřštinu a nejvlastnější identitu měl českou, což bylo integrováno do širší jazykové oblasti německé jako společném dorozumívacím jazyku těch zemí, mezi něž země Koruny české náležely, a potažmo i do společenství učenců, k nimž se autor primárně obracel (ne k polským, francouzským, anglickým atd.). O něco dříve by tímto jazykem širší, ale ne kontrapozičně vnímané příslušnosti byla latina, která současně umožňovala i vědomí příslušnosti ke společenství zemí křesťanské Evropy. (Dnes analogicky angličtina jako nástroj globalizované světovosti.) Z toho plyne, že v žádné době nelze bibliografii dějin české katolické teologie resp. liturgiky sestavovat tak, že bude vhodnost zařazení konkrétní publikace posuzována na základě jazyka, v němž je ona publikace psána. Výsledkem totiž může být i nesmyslná schizofrenie v díle příslušného autora (viz Hnojek či – z novější doby – Špidlík: klíčová díla jsou v cizím jazyce).

Jazykové kritérium tedy nelze uplatňovat u jednotlivých spisů, nýbrž u jednotlivých autorů, tedy u jejich mateřštiny. I zde je ovšem třeba vědět, že definujeme-li českou teologii před národním obrozením na základě jazykového kritéria, pak vlastně retrospektivně redukuje množinu teologů, kteří se narodili v zemích Koruny české a chápali sebe samy jako „Čechy“ v dobově přijatelném smyslu, tak, že mezi nimi vyhledáváme ty, kteří činí zadost našemu dnešnímu, poobrozeneckému kritériu češtiny jako mateřštiny. Až do první poloviny 20. století (a co se některých sudetských Němců týče, i později), zde byli i „Čechové“ německého mateřského jazyka. Tato redukce tedy omezuje rozsah nejširší myslitelné definice české teologie, jež by se mohla opírat i o celistvé sebevymezení autora, tedy o to, zda sám sebe vědomě spojoval se zeměmi

Koruny české jako svým rodištěm a domovem a s místní církví jako svým působištěm (viz např. Hnojek).

Otázka původu příslušného teologa je faktorem významným, byť nikoli dostačujícím. Musíme umět odlišit ty, kdo se narodili v zemích Koruny české, od těch, kdo na tomto území působili, ale nelze je považovat za „Čechy“ ani v dobovém smyslu (viz např. různí řádoví teologové). Musíme však také umět zahrnout do dějin české katolické teologie resp. liturgiky ty Čechy, kteří prožili podstatnou část svého života v zahraničí a publikovali proto převážně jinými jazyky, třeba jako emigranti či exulanti (viz např. práce Jaroslava V. Polce).

Mám prostě za to, že v otázce jazykového kritéria není doktorand zcela koherentní sám se sebou a nepostihuje zcela správně komplexnost problematiky. Jeho text je však podnětný a umožňuje další domýšlení dané problematiky.

K dalším aspektům disertace se zde vyjadřovat nebudu, doktorand je s mým stanoviskem seznámen. Osobně jsem byl u závěrečné verze zaujat zvláště pasážemi o počátcích liturgiky na pražské univerzitě a na diecézních učilištích (s. 57–64) a o první fázi liturgiky laické (s. 142–151).

ÚHRNEM konstatuji, že studované téma nebylo dosud nikdy uchopeno podobně komplexním způsobem, že výsledky, k nimž doktorand dospěl, zásadním způsobem rozšiřují současný stav poznání, a že disertační práce splňuje nároky, jež jsou s odbornou vědeckou studií spojovány. Mám proto za to, že by disertace měla být hodnocena stupněm **prospěl**, pokud doktorand v průběhu obhajoby uspokojivě zodpoví námitky mé i oponentů.

V Praze dne 30. 8. 2016

prof. PhLic. Vojtěch Novotný, Th.D.